

Az egyes területi szintek jelentőségének változása a magyar területfejlesztési politikában, Baranya megye példáján

A magyar területfejlesztési politika origójának tekinthető 1996-os területfejlesztési törvény elfogadása-kor szervesen illeszkedett az európai területi gondolkodást meghatározó folyamatokba. Az európai területi gondolkodás, a kohéziós politika későbbi időszakában megjelenő logika, a területi kohézió és területi integráció, az integrált eszközök lenyomata azonban már csak részben, vagy egyáltalán nem jelent meg a szabályozásban. A tanulmány célja, hogy Baranya megye példáján bemutassa az egyes területi szintek változásának tendenciáit, a korábbi tapasztalatokat, illetve a jelenlegi gyakorlatra vonatkozó percepciókat.

A tanulmány első része, a fogalmi keretek bemutatását követően, áttekinti a releváns közjogi kereteket, a Baranya megye szempontjából releváns fejlesztési dokumentumokat, különös tekintettel a 2011-es önkormányzati reformot követő 2014-2020-as programozási időszakra. A tanulmány második része az egyes területi szintek jelentőségének változását igyekszik bemutatni, egy a megyében végzett kérdőíves felmérés adatai, valamint az azt követően készített félig strukturált interjúk alapján. A két, egymást követően végzett felmérés alapján elmondható, hogy a válaszadók valamennyi településkategória esetében érzékelik az országos szint jelentőségének növekedését, azonban a település sikeressége szempontjából a helyi szintet tartják meghatározónak. A vizsgált településkategóriák (járászékhelyvárosok, egyéb városok, ezer fő felett községek, kisközségek) esetében ugyanakkor eltérő hangsúlyok érzékelhetők, mind a magasabb

területi szintek, mind a különböző helyi szereplők súlya szempontjából.

A területi kormányzás, mint fogalom meghatározása és alkalmazása

A területi kormányzás (territorial governance), mint fogalom, nem rendelkezik egyértelmű definícióval, számos meghatározása ismert. A területi kormányzással kapcsolatos diskurzus előtérbe kerülése az „új regionalizmus” (KEATING 1998) megjelenésétől datálható, mely egyértelműen összefügg az európai szakpolitikák – mindenekelőtt a kohéziós politika – régiókat előnyben részesítő fejlődésével. Stead alapján „meghatározott értékek és érdekek mentén történő koordinált cselekvésről” beszélhetünk (STEAD 2014). A területi alapú cselekvés azonban – az adott ország területi igazgatási berendezkedését figyelembe véve – megkívánhatja az adott területen kívüli szereplők részvételét is, ezáltal a sikeres területi kormányzás területen kívüli aktorok részvételétől is függ. HOOGHE és MARKS (2003) nagyhatású tanulmányában a területhez kötődő kormányzási megoldásokat I-es típusú (Type I) kormányzásnak, míg egy adott ügyhöz, feladathoz (task) kapcsolódót II-es típusú (Type II) kormányzásnak tekinti. Mindkét esetben a partnerség és szubszidiaritás elve mentén történő, a politikában részt vevő szereplők közötti hagyományos viszonyok fellazítására van szükség (PÁLNÉ KOVÁCS 2009). A területi kormányzás vonatkozásában fontos kiemelni annak identitásképző jellegét: a területi szinten elért politikai sikerek egyben a helyi/regionális elit legitimitációs bázisát is jelentik (SCOTT 2013).

Az 1992-ben aláírt, az Európai Unió létrehozásáról szóló maastrichti szerződés jelentősége a téma szempontjából a szubszidiaritás elvének szerződésbe való beemelése. Az Amszterdami Szerződés a gazdasági és társadalmi kohézió mellett bevezette a területi kohézió fogalmát is, amit az új kohéziós fogalom mibenlétéről szóló

intenzív vita követett (MANZELLA, MENDEZ 2009). Először a Lisszaboni Szerződésben (2007) jelenik meg a governance fogalma, melyet az Unió saját szerveinek működésére és a civil társadalom bevonására alkalmaz (JANIN RIVOLIN 2010). Lisszabon ugyanakkor alapszerződési szinten területi dimenzióval ruházta fel a gazdasági és társadalmi kohéziót (MANZELLA, MENDEZ 2009). A területi kohézióval kapcsolatos diskurzus újraindítását célozta a szubszidiaritás elvével összhangban a területi kohézióról szóló zöld könyv (EC 2008).

Az integrált területi megközelítés kohéziós politikába való szerves átültetésében kiemelkedő szerepet játszott a kohéziós politika reformjának előkészítését szolgáló 2009-es Barca-jelentés, mely az átfogó költségvetési reform mellett sikra száll a helyi adottságokhoz illeszkedő (place-based) szolgáltatások mellett (BARCA 2009). Barca a place-based megközelítéssel a fejlesztéspolitikát a hatékonysági és méltányossági szempontok metszetébe helyezi (KOVÁCS 2013). A dokumentum a kormányzást nem jogi kérdésnek tekint, hanem feladatoktól függő kormányzati megoldások kidolgozásaként kezeli. A területi integráltás kritériumait a területi fókuszú hosszú távú fejlesztési stratégia megléte; az területileg beágyazott közjavak, szolgáltatások megléte; illetve az ezt támogató többszintű kormányzási rendszer működésével írja le (BARCA 2009, 5). Ennek értelmében a sikeres területi alapú megközelítés a belső (endogén) és külső (exogén) erőforrások kombinációjával alakítható ki.

Tervezési előzmények Baranya megyében

A rendszerváltást megelőző időszak központilag koordinált, országos, tervalapú fejlesztéspolitikáját a közjogi átalakulás, a helyi önkormányzatok megerősítése követte, mely elsősorban a saját, belső forrásokra épült, jelentős különbségeket generálva helyi szinten. A magyar területfejlesztési politika origójának tekinthető 1996-os területfejlesztésről és rendezésről szóló törvény (Tft.) a központilag koordinált, de végrehajtásában számos decentralizált elemet magában foglaló hazai forrásokra épülő fejlesztéspolitikai megindulásával egyidős. Elfogadásakor szervesen illeszkedett az európai területi gondolkodást meghatározó folyamatokba (PÁLNÉ KOVÁCS

2021). Kezdetben a megyét, illetve a megyei területfejlesztési tanácsot állította középpontba, mint a középszintű fejlesztéspolitikai felelős szervezetét. A megyei területfejlesztési tanács helyi önkormányzati és kormányzati delegáltakból állt, mely elfogadta a megyei területfejlesztési programot, ahogy ez Baranyában is megtörtént 2003-ban. A tervezési folyamatban való részvételre vonatkozó szabályozás (184/1996. (XII. 11.) Korm. rendelet) kizárólag az egyes területi szintek (top-down logika), illetve a központi kormányzati szervek bevonására vonatkozóan adott iránymutatást, a partnerséget részletesen nem szabályozta, a kamarák, területileg érintett felsőoktatási intézmények bevonása volt csak kötelező (FODOR et al. 2003). A 2003-as program elsősorban a megye belső területi egyenlőtlenségeire fókuszált, a megyei program kidolgozását megelőzően elkészített kistérségi fejlesztési dokumentumokra épült, gyakorlatilag teljesen hiányzott belőle a megye országon belüli pozicionálása. Egyedül Pécs, mint megyeszékhely (és régióközpont) jelent meg centrumtérsgéként. Ugyanakkor a területi gondolkodás meglétét igazolta, hogy stratégiai célként megjelenik a megyén belüli jelentős különbségek mérséklésének igénye is (BMTT 2003). A dokumentum rámutatott a megyei szintű intézményi hiátusra, amit egy gazdaságfejlesztési iroda felállításával javasolt kezelni. A megyei fejlesztési tanács munkaszervezete a megye által kezelt decentralizált források (TEKI, CÉDE) menedzsmentjét látta el. Mivel a megye által kezelt decentralizált források zömében kis összegű, általános (kis-)települési életminőség-javító beruházásokat támogattak, melyek az önkormányzatok alulfinanszírozottságát próbálták enyhíteni (MÁRTON 2009), továbbá a programhoz való illeszkedést a projektkiválasztás során figyelembe vették, a program térségi logikája és bottom-up szemlélete végeredményben illeszkedett a megye akkori területfejlesztési feladataihoz.

A 2003-as megyei program születése egybeesett a regionális intézményrendszer kiépítésével. A 2004-2006-os időszakban futó, országosan egységes Nemzeti Fejlesztési Terv (NFT) Regionális Operatív Programja (ROP) kapcsán készült egy regionális akcióterv (MÁRTON 2004), melyet az akkor már három megye (Baranya, So-

mogy, Tolna), illetve kormányzati delegáltakból álló regionális fejlesztési tanács fogadott el.

A 2007-2013-as programozási időszak általában a területi gondolkodás megerősödését, a régiók jelentőségének növekedését hozta magával. Ezzel összhangban Magyarországon a Nemzeti Stratégiai Referenciakeret részeként önálló operatív program készült valamennyi NUTS 2 régióra, beleértve a Dél-Dunántúlt is. A regionális operatív programok kidolgozása kiteljesítette az intézményrendszer regionális fókuszúvá válását. Bár a megye területfejlesztési funkcióit a törvény elvileg nem csorbította, szerepének háttérbe szorulását jelentette. A megyei tervezés szerepének leértékelődését mutatja, hogy a 2007-2013-as időszakban Baranyában sem megyei koncepció, sem megyei program nem készült. A regionális operatív programok kidolgozását hosszú előkészítés előzte meg. A koordinációval a regionális fejlesztési tanácsokat bízták meg, így a programot a Dél-Dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség (DDRFÜ) készítette, mely végső formájában egy igen széles körben megvitatott dokumentum volt (KORMÁNY 2007).

A program külön fejezetet szentelt a területi kérdéseknek, melynek során három tércategóriát határozott meg: országos fejlesztési pólus, regionális növekedési zónák, illetve vidéki térségek. A program országos fejlesztési pólusként Pécs szélesebb térségét (Szentlőrinc–Siklós–Pécsvárad–Komló) nevezte meg, valamint Mohács térségét a Paks–Szekszárd–Mohács növekedési zóna részeként. A többi (Dráva-mente, Zselic, Hegyhát) vidéki térségként, külső és belső perifériaként került meghatározásra. A prioritások kijelölése valamennyi regionális OP esetében egységes, szektorális volt, az egyes prioritásokon belül azonban további területi preferenciákat határoztak meg. A program végrehajtásában a regionális intézményrendszer (regionális fejlesztési tanács, regionális fejlesztési ügynökség) különböző szerepekben jelent meg. A regionális fejlesztési ügynökségek, korábbi koordinatív feladatait mellett, megkapták a DDOP közreműködő szervezeti feladatainak jelentős részét is (pályázatok befogadása, értékelése, döntéselőkészítés), mely érdemi hatáskörbővüléssel járt. 2012-től, a regionális tanácsok megszűnését követően, a döntéshozatal centralizáltabbá vált, az Irányító Hatóság (IH) ke-

zében lévő hatáskörök, a közreműködő szervezetek rovására, bővültek (SIMÓ 2019).

A Tft. 2011-es módosításra, a regionális fejlesztési tanácsok megszüntetésével a területfejlesztés koordinációját az egyéb funkcióitól megszabadított megyei önkormányzatok hatáskörébe utalta. Ezzel párhuzamosan megyei szinten összevonták a központi (dekoncentrált) államigazgatási szerveket, melyekből megalakultak a megyei kormányhivatalok, amelyek vezetőit (mint kormány megbízottat) a miniszterelnök nevezi ki. A megyei kormányhivataloknak kialakítása együtt járt a kistérséget leváltó, de azzal megegyező léptékű (LAU 1) járási szint kialakításával. A járás, statisztikai funkciója mellett, a megyei kormányhivatalok kirendeltségeiként működik. Ugyanakkor a kistérségi léptékű területfejlesztési intézményrendszer megszűnt, bár több, korábban megalakított többcélú társulás továbbra is működött és működik jelenleg is, elsősorban olyan területeken, melyeket – a folyamatosan erősödő állami szerepvállalás ellenére – helyi szinten hagyott a törvény. Mindemellett, a területfejlesztési funkció önkormányzathoz telepítése ellenére a megyei intézményrendszer elvesztése összességében inkább szűkítette a megyei önkormányzatok mozgásterét, s ez anyagi helyzetükön és szakembergárdájuk összetételén is meglátszott (HOFFMAN 2021).

A 2014-2020-as uniós programozási időszakra felkészülve a megyei önkormányzatok koncepciót és programot készítettek, központilag meghatározott módszertan mentén. A tervezési folyamatban való részvételt részletes jogszabály, illetve előzetesen elfogadott partnerségi terv szabályozta, a koncepció és program készítésének fázisában nagyszámú személyes egyeztetésre került sor, a megyei vezetők igyekeztek felhívni a figyelmet a leendő fejlesztési lehetőségekre, Baranya elmaradott helyzetének feltárása. A koncepció ezúttal kiemelten fókuszál a megye országon belüli helyzetére is, támaszkodva az országos koncepcióra (Nemzeti Fejlesztés 2030), az országos fejlesztési pólusokra. Mind a koncepció, mind a program kifejezetten top-down jellegű. A dokumentum a három tematikus cél mellett kijelöli a megyén belüli, sajátos adottságokkal rendelkező térségeket is. Ezek a hátrányos helyzetű térségek, mint az Ős-Dráva program területe, Szi-

getvár, Sásd; Pécs–Komló térsége; Mohács–Bóly valamint Villány–Siklós–Harkány térsége; határ menti térségek (BMÖ 2014a).

A két Tft.-ben definiált megyei tervdokumentum mellett mindenképpen meg kell említeni a megyei integrált területi programot (ITP), mely közvetlenül kapcsolódik a kohéziós politika végrehajtásához. Az ITP egyfelől illeszkedik a megyei koncepcióhoz és programhoz, másfelől közvetlenül a Terület- és Településfejlesztési Operatív Program (TOP) – mint központilag koordinált kohéziós politikai eszköz – végrehajtását szolgálja. Az ITP végrehajtása során alkalmazott ún. területi kiválasztási rendszer hivatott arra, hogy a projektek kiválasztásánál érvényesüljenek a megyei célok (BMÖ 2020). Az ITP kidolgozása megyei szinten, formális bevonás mellett zajlott, központi sablon alapján, gyakorlatilag a TOP prioritásai által megfogalmazott indikátorok megyei lebontását tartalmazta, annak költségvetésével együtt. A korábbi kutatások során végzett interjúk során elhangzottak alapján, bár a végső döntés az Irányító Hatóságé (IH), a megye részvételi joggal rendelkezik (NGM 2015), a minimumpontot elért projektek esetében a megye gyakorlatilag szabad kezet kapott a projektek kiválasztásában (PÁMER 2021). A megyének ezen túl lehetősége van az egyes prioritástengelyek közötti súlyozásra, forrásallokációra, véleményezési joga van a felhívásokkal kapcsolatban, részt vesz a támogatási kérelmek bírálatában, valamint részt vehet a kiválasztott projektek menedzsmentjében is (NGM 2015) a kedvezményezettek megbízásából. A program végrehajtása viszont, ellenőrzési szempontból, a megyei adminisztráción kívül, központi kormányzati szerveken keresztül zajlik, a Magyar Államkincstár területi igazgatóságai, mint közreműködő szervezetek bevonásával.

A kutatás módszertana

Az egyes területi szintek jelentőségének felmérésére, illetve a területi tervezési folyamatokban való részvétel vizsgálatára szolgált a 2020. szeptemberétől novemberig tartó, összesen 233 személy lekérdezésével járó felmérés. A felmérés 28 kérdésből állt, melyek közül a következők elemzésére kerül sor a területi kormányzati szintek jelentőségének értékelése kapcsán:

– A település fejlődése szempontjából mely területi szintet tartja meghatározónak?

- Az egyes területi szintek jelentősége hogyan változott 2010 óta?
- Mely szereplők járulnak hozzá leginkább a település fejlődéséhez?
- Milyen szintű bevonás jellemző a területi tervezési folyamatokban?

Fontos kiemelni, hogy a lekérdezés során, bár a felmérés fókuszja Baranya, a kérdések települési kontextusban hangzottak el, figyelembe véve a település, mint meghatározó identitás jelentőségét, szemben a megye, vagy bármelyik köztes területi szinttel szemben. A lekérdezés elítukutatásnak tekinthető: a lekérdezettek hólabda módszerrel kerültek kiválasztásra, mindig az adott településen valamilyen közeleti szerepkört betöltő személyt kerestünk fel, aki ajánlott a településen és/vagy a szomszédos településeken élő fontos pozíciót betöltő személyt.

Bár a felmérés a módszertől adódóan nem reprezentatív, a minta kialakításakor cél volt a településméret, illetve a járási megoszlás szerinti reprezentativitás megközelítése. Az 500 fő alatti falvak esetében 1-3 fő; az 1000 lakos alatti falvakban 3-4 fő, az 5000 lakost meghaladó kisvárosokban 5-8 fő bevonása volt a cél. Ezt, az alacsony válaszadási hajlandóságból fakadóan, nem minden esetben sikerült tartani (1. táblázat.- Lásd a következő oldalon!). A lekérdezettek közel egyharmada félbeszakította a lekérdezést, vagy nem válaszolt a kérdések többségére.

A lekérdezettek foglalkozását tekintve tizedük vállalkozó vagy östermelő, tizedük nyugdíjas, közel fele vezető beosztásban dolgozik. A lekérdezettek közel 15%-a saját bevallása szerint nem tölt be közeleti funkciót a településen. A megkérdezettek egyötöde az önkormányzathoz, szintén egyötöde civil szervezethez kötődő funkciót lát el a településen. A válaszadók több mint fele 50 év feletti, 30 év alatti válaszadó csupán 2 fő volt. Iskolai végzettséget tekintve a válaszadók közül 179-en felsőfokú végzettségűek.

A lekérdezés településtípusok szerinti megoszlása kapcsán kiemelendő, hogy a mintában kilenc járásszékhely-város vett részt, négy nem járásszékhely-város (Harkány, Kozármisleny, Mágocs, Villány), az ezer fő lakosság szám feletti községek közül 22, míg az ezer fő alatt községek

1. táblázat: A lekérdezésbe bevonni tervezett és lekérdezett települések száma méretkategóriánként.

Településnagyság	Összes település	Lekérdezni tervezett település	Lekérdezett település
0-500 fő	211	38	12
501-1000 fő	50	11	19
1000-2000 fő	20	4	16
2000-5000 fő	13	13	13
5000-10.000 fő	3	3	3
10.000-20.000 fő	2	2	2
20.000-50.000 fő	1	1	1
50.000 fő felett	1	-	-
Összesen	301	72	66

Forrás: kérdőíves lekérdezés adatai alapján saját szerkesztés.

Járási megoszlás tekintetében a Pécsi járás felül-, a Szentlőrinci járás alulreprezentált volt (2. táblázat).

2. táblázat: Lekérdezettek számának megoszlása járásonként.

Járás	Települések száma	Lekérdezettek száma
Bólyi	3	9
Hegyháti	5	12
Komlói	7	28
Mohácsi	8	30
Pécsi	12	48
Pécsváradi	4	20
Sellyei	4	12
Siklósi	11	42
Szentlőrinci	6	14
Szentlőrinci	6	18
Baranya megye összesen	66	233

Forrás: kérdőíves lekérdezés adatai alapján saját szerkesztés.

közül 31. Pécsset, mint megyeszékhelyt a kérdőíves felmérés során nem vizsgáltuk.

A kérdőíves lekérdezést követően a helyi szereplőkkel – hasonló kiválasztási módszer alapján – félig strukturális mélyinterjúk készítésére került sor, mely kiterjedt az interjúalany személyes helyzetének, illetve a település helyzetének megítélésére; az érdekegyeztetés jellemző módszereire

(meghatározó döntési szintek, mozgástér, érdekérvényesítés); valamint a helyi döntési mechanizmusokra (egyeztetési folyamatok, nyilvánosság, politikai rekrutáció folyamata, összefonódások és a helyi összefogással kapcsolatos gyakorlat). Az interjúk készítésére 2021 nyaratól a cikk lezárásáig került sor. Az interjúk célszemélyei jelenlegi és egykori települési vezetők (választott és appa-

rátusi), meghatározó vállalkozók, valamint a térségi országgyűlési képviselők. Az interjúalanyok elérése kapcsán a tapasztalatok vegyesek voltak. Jellemzően a kistérségi vezetők szívesen rendelkezésre álltak, ez előzetesen elküldött kérdés-sor tartalmánál bővebb tájékoztatást is adtak. A megyei, illetve országgyűlési képviselők elérése azonban több esetben nehézkes volt, a legtöbb esetben nem reagáltak a megkeresésre, vagy elzárkóztak az interjútól.

A település fejlődése szempontjából meghatározó területi szint érzékelése

A válaszadók az öt megadott területi szintből (1-helyi, 2-járás, 3-megyei, 4-országos, 5-EU) kellett kiválasztaniuk a véleményük szerint a település fejlődése szempontjából leginkább meghatározót. A teljes mintára vonatkozóan a válaszadók a válaszok megoszlása alapján a legfontosabb szintnek a helyit tekintették (0,339), melyet az országos szint (0,264) követett. A megyei és járási szint említése nem haladta meg az országos szint említésének felét sem. Az egyes településtípusok tekintetében elmondható, hogy az 1000 fő feletti községek esetében haladta meg az országos szint fontosságának értékelése a helyit, illetve ezt megközelíti az egyéb községek esetében, illetve szintén arányaiban jelentős a járásszékhelyek esetében. A centralizáció szubjektív érzékelésére a válaszok megoszlását a helyi szinteknek megfelelően súlyozva (1=helyi, ..., 5=EU) egy összevont súlyozott mutatószámot képeztünk, mely kifejezi az egyes települések és településkategóriák esetében a centralizáció érzékelt szintjét. Az így kapott súlyozott mutató az ezer fő feletti községek esetében a legna-

gyobb (2,892), ettől valamennyire elmarad a járásszékhelyek adata (2,875), összességében nem szignifikáns különbséggel. A legalacsonyabb értékkel az egyéb városok (2,750) rendelkeztek (3. táblázat). A sajátos eredmények vélhetően betudhatók az 'egyéb város' kategória speciális összetételének, azaz köztük sok olyan település található (Harkány, Kozármisleny, Villány), melyek egyedi karakterrel rendelkeznek, többségük sikeres, a központi adminisztráció és újraelosztás a működésükben kevésbé játszik szerepet. Érdekes körülmény, hogy ezekről a településekről a megyei és járási szintre vonatkozóan egyáltalán nem érkezett említés.

Az egyes területi szintek jelentőségének változására külön kérdés vonatkozott. A válaszok (jelentősen csökkent, kicsit csökkent, nem változott, kicsit nőtt, jelentősen nőtt) megoszlásait a [-2; +2] intervallumban súlyokkal láttuk el, így az egyes szintekre vonatkozóan meg lehet határozni a jelentőség változására vonatkozó szubjektív mutatót. Ezen kérdés esetében csak a hazai szintek szerepének változását vizsgáltuk. Az eredmények alapján elmondható, hogy a válaszadók valamennyi szint esetében jelentőség-növekedést érzékeltek, mivel negatív érték egyik kategóriában sem született. A válaszadók összességében a helyi szint jelentőségének növekedését érzékelik leginkább (1,014), ezt az országos szint jelentőségének növekedése követi (0,791). A két középső szint esetében nem beszélhetünk jelentős jelentőség-növekedésről. Az egyes kormányzási szintek változásából ez esetben is tudunk képezni egy súlyozott mutatót. Ezen mutató alapján is elmondható, hogy miközben az egyéb városokban érzékelik a legkevésbé az állami szint jelentősé-

3. táblázat: A település fejlődése szempontjából meghatározó területi szintek érzékelése településtípusonként

Településkategória	A meghatározó területi szintek megoszlása					Súlyozott mutató
	helyi	járási	megyei	országos	EU	
egyéb község	0,351	0,052	0,195	0,260	0,143	2,792
község 1000 fő felett	0,311	0,095	0,122	0,338	0,135	2,892
járásszékhely	0,328	0,156	0,078	0,188	0,250	2,875
egyéb város	0,500	0,000	0,000	0,250	0,250	2,750
összesen	0,339	0,093	0,128	0,264	0,176	2,846

Forrás: kérdőív adatai alapján saját szerkesztés.

4. táblázat: Az egyes területi szintek jelentőségváltozásának érzékelése településtípusonként.

Településkategória	Az egyes területi szintek jelentőségének változása (súlyozott)				Összevont súlyozott mutató
	helyi	járási	megyei	országos	
egyéb község	0,900	0,379	0,418	0,657	5,538
község 1000 fő felett	1,110	0,200	0,444	0,718	5,716
járászhely	0,966	0,250	0,291	0,875	5,838
egyéb város	1,333	0,000	0,917	1,583	10,417
összesen	1,014	0,264	0,422	0,791	5,974

Forrás: kérdőív adatai alapján saját szerkesztés.

gét, ugyanebben a kategóriában érzékelik leginkább a centralizációs folyamatokat (10,417). A többi településkategória esetében ez az érték 5,5 és 6,0 között szóródik, tehát nincs jelentős eltérés a tendenciák érzékelésében (4. táblázat).

A kérdőíves lekérdés eredményei részben ellentmondanak az interjúk során feltártaknak, ahol is a válaszadók döntő többsége az országos szint jelentőségének egyértelmű emelkedéséről beszélt, még az egész kicsi települések esetében is. A megyei szint jelentőségét jellemzően a kistépülések esetében érzékelték, illetve bizonyos kérdésekben. Jellemzően a TOP forrásainak elosztása kapcsán, bár ez esetben is megjelent, hogy a döntések a központban születnek, a megye csak „postás”. A megyei szint jelentősége kapcsán adott válaszok esetében ugyanakkor előfordult, hogy nem a megyei önkormányzat, mint intézmény szerepére hivatkoztak, hanem megyei szintű egyeztetési mechanizmusokra, melyben a megyei önkormányzat – az országgyűlési képviselők mellett – az érdekartikulációs folyamat egyik szereplője. Az országgyűlési képviselővel kapcsolatban elmondható, hogy szerepüket gyakorlatilag mindenki fontosnak tartotta, bár megítélésük változó. Míg volt olyan településvezető, aki szerint a képviselő feladata a térség valamennyi projektjének figyelemmel kísérése, a fejlesztésekkel kapcsolatos konszenzus, a hatékony, igazságos forráselosztás megteremtése térségi szinten, így az ő bevonása valamennyi projekt előkészítésébe minden településnek érdeke kell legyen. Másik interjúalany szerint az országgyűlési képviselők elsősorban a központi programok helyi promócióját végzik, adatokat gyűjtenek, politikai kommunikációt folytatnak, az érdemi

munkavégzés a településekre marad. A térségi képviselők fontos szerepét a kistépülések esetében többen kiemelték a Magyar Falu Program kapcsán, mely a TOP-hoz képest volumenben kisebb, helyi jelentőségű fejlesztéseket támogat. Ennek ellenére itt kisebbnek tűnik a megye szerepe a képviselőhöz képest. A kisebb településekről megszólított interjúalanyok az országgyűlési képviselők munkáját a saját településük fejlődése szempontjából kevésbé tartják fontosnak, bár a kormánypárti, vagy politikailag jobbra orientálódó településvezetők fontosnak tartják őket. A kistépüléseken sok esetben úgy tűnik, hogy a parlamenti képviselők inkább a nagypolitikára, a városokra koncentrálnak.

A település fejlődéséhez hozzájáruló főbb szereplők

A területi kormányzás szélesebb spektrumú, az adott térségen belüli és kívüli szereplők behatárolását szolgálta a kérdés, hogy mely szereplők járultak hozzá leginkább a település fejlődéséhez. A válaszok megoszlása alapján a helyi önkormányzat jelentőségét értékelik a legtöbbről, ez valamennyi településtípus esetében így van. Ezt követi a polgármester személye, a helyi vállalkozók, majd a helyi civil szervezetek. Az országgyűlési képviselők csak a negyedik helyet foglalják el. Az egyes településtípusok esetében jelentős eltérést nem látunk. A polgármester szerepét az ezer főnél népesebb községek esetében érzékelik a válaszadók a legerősebbnek. Az egész kicsi településeken az országgyűlési képviselő szerepét viszont erősebbnek tartják a polgármesterénél, megegyezően a civil szervezetekével. A polgármester csak e három kategóriát követően jelenik meg. Fontos kiemelni, hogy a civil

szervezetek kapcsán nincs adat arról, hogy mely civil szervezetekről van szó. Az országos felzárkóztatási programokban közreműködő szervezetek, illetve helyi önszerveződések különböző formái egyaránt ebben a kategóriában szerepelnek. A járasszékhely városok esetében a vállalkozói kör befolyását erősebbnek tartják a válaszadók a polgármesternél, míg az egyéb városok esetében ismét viszonylag erős polgármesteri befolyásról árulkodnak az eredmények (5. táblázat).

Összességében elmondható, hogy valamennyi területi szinten az önkormányzat a leginkább meghatározó szereplő, viszont a polgármester erőssége függ a település státuszától. A nagyobb településeken a vállalkozók befolyása erősebb, a közepes méretűek esetében a polgármester a meghatározó, míg a legkisebbek esetében a civil szervezetek és az országgyűlési képviselők emelkednek ki.

Az interjúk során elhangzottak jellemzően megerősítik a kérdőív felmérés során feltárt információkat. Az önkormányzat szerepét jellemzően a nagyobb (járasszékhely) városok esetében tartják fontosnak. Egy polgármester számára fontos szempont, hogy valamennyi szak- és tématerület képviselve legyen a testületben. Kistérségek esetében a testület jelentősége kisebb, sokszor minimális, mivel a polgármester személye egyértelműen meghatározó, amolyan „mindenes”, akinek élvezni kell mindenki bizalmát.

mivel általában a legtöbb döntés konszenzussal születik. A nagyobb települések esetében több válaszadó kiemelte a minisztériumok szerepét, melyekkel az együttműködést fontosnak értékelték. Mivel Baranyának (és jellemzően az egyes településeknek sincs) országos súlyú politikusi „barátja”, a minisztériumi kapcsolatok munkakapcsolatok, adminisztratívak, jellemzően a főosztályvezetőkön, illetve az önkormányzatok megfelelő munkatársain keresztül működik. Az interjúalanyok elmondása szerint a hasonló kapcsolatok akkor hasznosíthatók megfelelően, ha az önkormányzati apparátus is felkészült, a központi adatgyűjtésekre, kérdésekre gyorsan tud reagálni, megfelelően előkészített szakmai anyagokkal rendelkezik. Az egyes önkormányzatok közötti verseny több esetben az országos forrásokért, beruházási lehetőségekért ezen a szinten dől el. A miniszterelnök személyét – talán pont a „barátok” hiánya miatt – gyakorlatilag nem, vagy alig említették. A városi interjúalanyok szerint a miniszterelnök ingerküszöbét csak nagyvárosi (pécsi) ügyek érik el, a kisvárosok esetében, legalábbis Baranyában, nincs jelentősége. Ugyanakkor volt olyan hátrányos térségből való kistérségi polgármester, akinek említése alapján egy környékbeli faluban végrehajtott közösségi mezőgazdasági termelési beruházás a településvezető miniszterelnökhöz fűződő állítólagos jó kapcsolatának következtében valósult meg.

5. táblázat: A település fejlődéséhez hozzájáruló meghatározó szereplők településtípusonként.

Településkategória	Meghatározó szereplőkre adott válaszok megoszlása													
	Lakosság	Civil szervezetek	Polgármester	Helyi önkormányzat	Vállalkozások	LEADER	Önkormányzati társulások	Kormány	Politikai pártok	Megyei közgyűlés	Megyei kormányhivatal	Országgyűlési képviselő	Miniszterelnök	Egyéb
egyéb község	0,066	0,122	0,119	0,192	0,101	0,024	0,035	0,066	0,010	0,077	0,028	0,122	0,003	0,031
község 1000 fő felett	0,052	0,126	0,162	0,188	0,104	0,019	0,032	0,084	0,000	0,068	0,013	0,097	0,013	0,042
járasszékhely	0,030	0,101	0,134	0,213	0,153	0,011	0,011	0,097	0,019	0,075	0,004	0,119	0,004	0,030
egyéb város	0,022	0,089	0,089	0,222	0,178	0,022	0,022	0,089	0,022	0,044	0,022	0,067	0,022	0,089
összesen	0,048	0,116	0,137	0,198	0,121	0,019	0,026	0,083	0,010	0,072	0,015	0,110	0,008	0,037

Forrás: kérdőív adatai alapján saját szerkesztés.

A politikai pártok szerepét kizárólag a nagyobb városok esetében említették, mint meghatározó törésvonalat, amit természetesnek is tartottak. Összességében elmondhatjuk, hogy a települések fejlődése szempontjából a kistéleplési szerkezetű Baranyában szerepük nem meghatározó.

A vállalkozások szerepét jellemzően a városi interjúalanyok emelték ki, ami – tekintettel Baranya alacsony gazdasági teljesítményére – egy kisváros esetében meghatározó tud lenni. A vállalkozások, mint érdekcsoport, szerepe az oktatási intézményrendszer államosítását követően relatíve fel is értékelődött. Míg volt olyan interjúalany, aki fontosnak tartotta a vállalkozási és a humán szféra közötti egyensúly megteremtését, az oktatási intézményrendszer államosításával egyértelműen a vállalkozások kerültek fontosabb helyzetbe. Több településvezető nem érezte problémának a központosítást, mivel lekerült az önkormányzat válláról a finanszírozási teher, illetve a megfelelő szakértelem sem minden esetben volt meg helyi szinten.

Helyi tervezési gyakorlat és részvétel

A területi tervezés a területi kormányzáshoz képest formálisabb, meghatározott szervezetek kötelező bevonásával zajlik. A helyi tervezési folyamat célja olyan helyi fejlesztéspolitika megalkotása, mely az adott területhez kötődik, annak erőforrásaira, erősségeire és gyengeségeire támaszkodik. Ennek a „területalapú” (place-based) megközelítésnek a módszertani kérdéseit fektette le a Fabrizio Barca (2009) vezette kutatócsoport által készített jelentés. Eszerint a sikeres helyalapú fejlesztéspolitika kritériumai a területi fókuszú, hosszú távú fejlesztési stratégia; integrált,

területileg beágyazott közjavak, szolgáltatások megléte, melyet bevonáson alapuló (participatív) intézményeken keresztül kezelnek; illetve mindezt kívülről egy többszintű kormányzási rendszer támogatja, mely meghatározott célok és feltételek mentén támogatást nyújt. Ezen kritériumok szempontjából fontos elem a tervezési folyamat során a részvétel biztosítása, melyre vonatkozóan különböző előírások vannak: bizonyos szintű dokumentumok esetében jogszabályi, más esetekben pályázati eljárási feltételek vonatkoznak (BAJMÓCY et al, 2017).

A tervezésben való részvétel módjára vonatkozóan egy ötfokú skálán (nincs részvétel, csak információ, passzív részvétel, részvétel bizonyos pontokon, folyamatos és hatékony bevonás) határozhatták meg a válaszadók a településükön követett gyakorlatot. A válaszok megoszlását a részvétel intenzitásával súlyozva ez esetben is képeztünk egy összevont súlyozott mutatót. Az eredmények alapján elmondható, hogy általában a passzív részvétel és a bizonyos pontokon történő bevonás a jellemző, valamennyi településtípus esetében, szignifikáns eltérések nélkül (4. táblázat).

Szintén a tervezési gyakorlatra vonatkozó kérdés volt, hogy a vizsgált települések esetében a tervezési gyakorlat mennyiben tekinthető vertikálisan integráltnak, azaz a magasabb szintű tervekhez (országos, megyei) mennyire illeszkednek a települési tervek. Az alkalmazott kategóriák során ismét segítségül hívtuk az ESPON COMPASS projekt során végzett integráltságra vonatkozó vizsgálatot, miszerint a folyamat lehet integrált (hasonló szakpolitikai célok alkal-

6. táblázat: A tervezésben való részvétel módjának megítélése településtípusonként.

Településkategória	Válaszok megoszlása					Összevont súlyozott mutató
	Nincs részvétel	Csak információ	Passzív részvétel	Bevonás bizonyos pontokon	Folyamatos és hatékony bevonás	
egyéb község	0,027	0,093	0,213	0,507	0,160	3,680
község 1000 fő felett	0,013	0,120	0,227	0,533	0,107	3,600
járászhely	0,032	0,111	0,206	0,524	0,127	3,603
egyéb város	0,000	0,250	0,250	0,250	0,250	3,500
összesen	0,022	0,116	0,218	0,507	0,138	3,622

Forrás: kérdőív adatai alapján saját szerkesztés.

mazása az egyes szinteken), koordinált (látható törekvés a szakpolitikák és intézkedések összehangolására), informális (csupán hivatkozás a magasabb szintű dokumentumokra, konkrétumok nélkül), vagy ignorált (nincs kézzelfogható kapcsolat) (ESPON, 2018; 30).

Ezen válaszok összesített adataiból az egyes településtípusokra vonatkozóan az integráltság fokának megfelelően súlyozva (integrált = 3, ..., ignorált = 0) összevont súlyozott mutatót képeztünk. Ennek adatai alapján elmondható, hogy jelentős különbség az egyes településtípusok gyakorlata között nincs, az általános gyakorlat a „gyengén koordinált” (1,877). A legmagasabb fokú integráltság a járásközpont városok esetében jellemző, míg a legalacsonyabb szintű az kisközségek esetében jellemző (5. táblázat).

Az interjúk során a tervezési gyakorlat kapcsán elmondottak alapján a településvezetőkben egy alapjában alapján demokratikus kép és a településük működésével kapcsolatban. Valamennyi interjúalany az információkhoz való teljeskörű hozzáférést, a megfelelő tájékoztatást emelte ki, melyet a hivatalos csatornák mellett kiegészítenek a közösségi médiafelületek, mindenekelőtt a Facebook, melyen keresztül több esetben már hivataloskommunikációt megelőzően kikerülnek információk. Több település fejlesztett saját telefonos applikációt is, ami hírek megosztására is használható. A részvételre vonatkozóan, a kötelező lakossági fórumokon túl, a személyes egyeztetéseket tartják a leghatékonyabbnak, melyre – a településvezetők saját érdekéből fakadóan – mindig áldoznak időt. Nagyobb települések – nemcsak városok, hanem nagyobb községek – esetében a polgármester javaslattevő szerepe mellett mediátorként is megjelenik, akinek eltérő érdeke-

ket kell összehangolnia, adott esetben személyes viszonyokba kell beavatkoznia. A formális mechanizmusokon túl fontos a helyiek érdeklődése, mellyen kapcsolatban több interjúalany negatívan nyilatkozott. Csökken a közügyek iránti érdeklődés, egyre kisebb a verseny a választásokon, a kistelepülési polgármesterség nem vonzó funkció. Nem látszik a helyi utánpótlás, így a bevonási folyamat lényegében gyengül, formálissá válik.

A főbb megállapítások összefoglalása

Összességében elmondható, hogy valamennyi területi szinten az önkormányzat a leginkább meghatározó szereplő, viszont a polgármester erőssége függ a település státuszától. A kis településeken a polgármester mellett a civil szervezetek meghatározók. Ahogy nő a település mérete, úgy nő az önkormányzat, illetve vállalkozói szféra jelentősége. Összességében az 'egyéb város' kategóriában tűnik a helyi szint a legmeghatározóbbnak. Azonban ezek a városok jellemzően speciális karakterrel (erősséggel) rendelkező alközpontok, melyek esetében az érdekérvényesítés csatornái eltérhetnek.

Az országos szint növekedését, bár mindenhol említették, a kérdőívben csak mérsékelt jelenik meg, az interjúk során azonban sokkal nagyobb hangsúlyt kapott. A térségi országgyűlési képviselő jelentőségét szinte mindenki meghatározónak tartotta, bár ellentmondásos vélemények is elhangzottak, szerepük nem megkerülhető. Míg a nagyobb beruházásokat támogató TOP esetében a megyének dedikált szerepe van, a kisebb volumenű fejlesztéseket támogató Magyar Falu program esetében a képviselők szerepét az interjúalanyok fontosabbnak látták. A minisztériumokkal való kapcsolatok a városok esetében

7. táblázat: A területi tervezés integráltságának érzékelése településtípusonként.

Településkategória	Tervek egymásra épülése a gyakorlatban (megoszlás)				Összevont súlyozott mutató
	integrált	koordinált	informális	ignorált	
egyéb község	0,162	0,559	0,235	0,044	1,838
község 1000 fő felett	0,113	0,690	0,169	0,028	1,887
járásszékhely	0,130	0,667	0,185	0,019	1,907
egyéb város	0,000	0,900	0,100	0,000	1,900
összesen	0,128	0,650	0,192	0,030	1,877

Forrás: kérdőív adatai alapján saját szerkesztés.

fontosak, melyek jellemzően a szakapparátusi interakciókon keresztül működnek, nem a politikai csatornák a meghatározók. Az egészen kicsi települések esetében a civil szervezetek jelentőségének hangsúlyozása mindenképpen kiemelendő. A politikai pártok szerepe ugyanakkor elhanyagolható: pártok szerinti tagolódás csak a nagyobb városok esetében van.

A tervezési gyakorlat kapcsán elmondható, hogy nincs jelentős különbség az egyes településtípusok között. A bevonás minden szinten jellemző, azonban az általában bizonyos kritikus döntési pontokra korlátozódik. Sem a kérdőív, sem az interjúk, mivel mindkettő az elitet szólította meg, nem volt alkalmas a bevonás valódi gyakorlatának feltárására. Ugyanakkor az interjúalanyok megszólalásaiból az következett, hogy a bevonás magas szintjének fenntartása a település vezetésének érdeke, így igyekeznek elébe menni a konfliktusoknak. A helyi szereplők alacsony motivációja viszont formálissá teszi a részvételt. Területi tervezés kapcsán koordinált gyakorlatot érzékelnek a szereplők, ami a magasabb szintű tervek meghatározó jellegét is mutatja.

Összességében elmondható, hogy a helyi szint meghatározó jellegét stabilnak tekinthető, azonban a lényegi döntések forráselosztás terén az országos szint dominál, melyben a megye bizonyos témákban közvetítő szerepet játszik. Ez összességében gyengülő, az elvárásoknak egyre nehezebben megfelelni képes, eszköz nélküli helyi hely önkormányzati szintet eredményez, melyet a városok esetében – az intézmények államosítása után – a gyenge vállalkozói szféra képes kizárólag befolyásolni.

PÁMER ZOLTÁN

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány az 132294. számú „Kormányzati kihívások periférikus térségekben” című projekt keretében, a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a K-19 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

Abstract

Regional Development Act of Hungary, 1996, was considered as a starting point of regional policy in Hungary, being that was in line with the relevant movements of territorial thinking. Territorial approach and the features appeared later states

in EU policy – territorial cohesion, territorial integration, the new integrated tools – have only been integrated partially, or completely omitted by the amendments of the law. The current study aims at drawing up a picture how significance of the various territorial levels changed over time, what are the experiences of the past and perceptions about the current practice, on the example of Baranya county in Hungary.

First part of the paper, after an outline of the conceptual framework, provides an overview on the relevant legal framework, regional development documents from the point of view of Baranya county, with special emphasis on the 2014-2020 programming period, after the local government reform in 2011. Second part of the paper presents how significance of the single territorial levels have changed, based on a questionnaire survey and series of semi-structured interviews. On basis of these research it may be stated that respondents have experienced everywhere the growing significance of the central level, however the local level remains the key to success for a settlement according to the respondents' opinion. On the other hand, in case of the single settlement categories (district centre towns, other towns, municipalities above 1000, and municipalities up to 1000 inhabitants) the picture may slightly differ, concerning the role of higher levels of governance levels and the role of the local players.

Keywords: multi-level governance, regional development, county, Baranya.

Források

BAJMÓCY Zoltán et al (2017): Részvétel vagy kizárás? A hazai városfejlesztési értékelése a folyamatok aspektusából. In: Bajmócy Z., Gébert J., Málovics Gy. (szerk.): Helyi gazdaságfejlesztés a képességszemlélet alapján. JATEPress, Szeged, pp. 97-134.

BARCA Fabrizio (2009): An Agenda for a Reformed Cohesion Policy – A place-based approach to meeting European Union challenges and expectations. Independent report prepared at the request of Danuta Hübner, Commissioner for Regional Policy. http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/policy/future/pdf/report_barca_v0306.pdf (Letöltés: 2018. július 5.)

- BMÖ (2014a): Baranya Megyei Területfejlesztési Koncepció Javaslatlételi fázis <https://docplayer.hu/11934816-Baranya-megyei-teruletfejlesztési-koncepcio.html> (Letöltés: 2020. 09. 07.).
- BMÖ (2020): Baranya Megye Integrált Területi Programja <http://www.baranya.hu/dokumentum/808> (Letöltés: 2020. 05. 06.)
- BMTT (2003): Baranya Megye Területfejlesztési Programja Baranya Megyei Területfejlesztési Tanács http://www.terport.hu/webfm_send/700 (Letöltés: 2020. 05. 06.).
- EC (2008): Green Paper on Territorial Cohesion – Turning territorial diversity into strength. Commission of the European Communities. Brussels. http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/consultation/terco/paper_terco_en.pdf (Letöltés: 2018. 07. 02.)
- ESPO (2018): COMPASS – Comparative Analysis of Territorial Governance and Spatial Planning Systems in Europe. https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/1.%20COMPASS_Final_Report.pdf (2018.06.02.).
- FODOR Ágnes, KÁLMÁN Szilvia, LOVÁSZ György, NÉMETH Ákos, WÄCHTER Balázs (2003): Partnerség figyelembe vétele a területfejlesztésben, különös tekintettel a civil szervezetekre. VÁTI Stratégiai Tervező Iroda http://www.terport.hu/webfm_send/298 (letöltés: 2021.06.24.)
- HOOGE Liesbet, MARKS Gary (2003): Unravelling the Central State, but How? Types of Multilevel Governance = American Political Science Review Vol. 97, No. 2 May 2003, pp. 233-243.
- HOFFMAN István (2021): Fejlesztéspolitika és a megyei önkormányzatok jövője. In: Rixer, Á. (szerk.): A járvány hosszútávú hatása a magyar közigazgatásra. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Lőrincz Lajos Közjogi Kutatóműhely (2021) 488 p. pp. 223-236., 14 p.
- JANIN RIVOLIN, Umberto (2010): EU territorial governance: learning from institutional progress. European Journal of Spatial Development https://www.researchgate.net/publication/241186002_EU_territorial_governance_Learning_from_institutional_progress (Letöltés: 2020. 05. 07.)
- KEATING Michael (1998): The New Regionalism in Western Europe: Territorial Restructuring of Political Change. Edward Elgar
- KORMÁNY (2007): Dél-dunántúli operatív program 2007-2013. A Magyar Köztársaság Kormányának http://www.terport.hu/webfm_send/318 (Letöltés: 2020. 07.07.)
- KOVÁCS Katalin (2013): Területi, társadalmi hátrányok és beavatkozási politikák. In: Kovács K., Váradi M.M. (szerk.): Hátrányban Vidéken. Argumentum, 25-54.
- MANZELLA Gian Paolo, MENDEZ Carlos (2009): The turning points of EU Cohesion policy. http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/policy/future/pdf/8_manzella_final-formatted.pdf (Letöltés: 2018. 07. 02.)
- MÁRTON György (2004): Az Első Magyar Nemzeti Fejlesztési Terv tervezési folyamatának tapasztalatai regionális szemszögből = Falu Város Régió, 9., 32-45.
- MÁRTON György (2009): Gondolatok a hazai decentralizált fejlesztési források felhasználásának megújításáról = Falu Város Régió, 3., 23-27
- NGM (2015): Útmutató a megyék integrált területi programjainak kidolgozásához és megvalósításához. 2.0 verzió. Nemzetgazdasági Minisztérium http://www.vpmegye.hu/kg/2015/20150226/ITP_utmutato.pdf (Letöltés: 2020. 10. 23.)
- PÁLNÉ KOVÁCS Ilona (2009): Europeanisation of Territorial Governance in Three Eastern/Central European Countries = Halduskultuur, 2009, vol 10, pp. 40-57.
- PÁLNÉ KOVÁCS Ilona (2021): A centralizáció és a perifériák fejlődési esélyei = Tér és Társadalom, 35. évf., 4. szám, 2021. <http://doi.org/10.17649/TET.35.4.3372>
- PÁMER Zoltán (2021): A területi kormányzás és a területi integráció vizsgálata Baranya megye fejlesztési dokumentumaiban az uniós csatlakozástól napjainkig = Tér és Társadalom 35. évf., 3. szám, 2021 <https://doi.org/10.17649/TET.35.3.3337>
- SCOTT James Wesley (2013): Territorial Cohesion, Cross-border Co-operation and the EU's Political Identity: A Brief Observation. In: Pálné Kovács I., Scott, J., Gál Z. (szerk.): Territorial Cohesion in Europe – For the 70th

anniversary of the Transdanubian Research Institute. Institute for Regional Studies, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, Pécs, pp. 73-84.

SIMÓ Balázs (2019): A magyar regionális fejlesztési ügynökségek és működési környezetük. Doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, Pécs, Budapest

STEAD Dominic (2014): The Rise of Territorial Governance in European Policy = European Planning Studies, 2014 Vol. 22, No. 7, 1368–1383.

A szerző: tudományos munkatárs, PhD

Közgazdasági Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete Cím: 7621 Pécs, Papnövelde u. 22. pamer.zoltan@krtk.hu;

